

Sabah saat yedi. Ben diyeyim 100, sen de 1000 kuş, birlikte bir alçalıp bir yükselip daireler çizerek uçuyor. Bazen bir girdap mı desem, siklon mu desem, silindirik akış oluşturuyorlar, bazen düzgün daireler oluşturuyorlar, bazen düz uçuyorlar. Harikulade görüntüler çıkıyor ortaya. Güzel buluyorum. İçim ferahlıyor. Kuşların bu uyum dolu ve huzur veren işte bu birlikte hareketinden bir korku filmi çıkarmayı “başardı” Hitchcock.

Dün evde hastalık vardı. Hastanın yalnızca geceleri değil, gün boyu uzanması gerekiyordu. Kulak meşgul olduğunda zaman daha kolay geçer diye Youtube’dan bir konuşma bulayım dedim. Ama öyle nefret yüklü olmasın; mümkünse bilgili mi bilgili birileri, dünya, topluluk ve insan hakkında ilginç şeyler anlatsınlar. Sonunda bir tane buldum. Teketek diye bir televizyon programında biri sunucu, ikisi konuk üç kişi konuşuyordu. Dinlemeye başladık.

Konuklardan birisi kendi dışkısını yemiş galiba ya da öyle bir şeyin normal olduğunu savunuyor; tam anlayamadım. Aslına bakarsan alanında sağlam bir biliminsanı. İroni yapmıyorum, ne dediysem onu kastediyorum. Diğerine gelince, sosyal medyaya cahil dedektörü olarak hızla giriş yapmış meşhur biri. Daha meşhur olmadan kitaplarını okuduydum. Kendisinin “Osmanlı İmparatorluğu” olarak adlandırdığı Padişahlık dönemi Türkiye’sinin 19. yüzyılı üzerine tarihsel incelemeleri var. Eline, emeğine sağlık, okuyup da “yine zamanı boş boş geçirdim” demediğim kitaplardandılar. Şimdi, çok zaman önceymiş gibi geliyor bana.

Teke tek olmayan -sıfıra üçtü- söyleşide kendimi Türkiye’yi ziyaret eden seçkinlerden bir Alman turist gibi hissettim. Sanki bir şeyler saklanmaya çalışılıyordu. Hani senden saklayacaklarsa hakkında gerçekleri saklayacak oldukları şeyleri karman çorman edip sererler önüne de bunlar hakkında yalan yanlış bir görüş geliştirdiğinde senin bunları daha iyi bildiğin hissini doğururlar içinde ya işte öyle bir atmosfer vardı.

Gerek genelde tarih gerek bilim tarihi konusunda gerekse diğer özel tarih alanlarında söyledikleri masal, efsane gibiydi. Biri bir şey söylemiş bilim başlamış. Yani söylemese başlamayacak. Bir başkası başka bir şey söylemiş bilimde devrimsel dönüşüm olmuş. Yani

söylemese olmayacakmış. Peki bilin bakalım, neden o söylemiş de başkası söylememiş. Çünkü adam Avrupalı, hem de deha. İşte bilim tarihi böyle çalışıyormuş. Hele savaşlar, yalnızca Avrupalının dehası ve Doğunun cahilliğiyle olmuş. Pardon, Doğuluların da aslında Avrupalı gibi davrandığı olmuş, onları da küçümsemek lazımmış. Belki de Doğu, Kuzey Avrupa'nın bir bölgesi olsaymış çok başarılı olurmuş.

Bunlar -en azından biri- kendisine maddeci süsü veriyor bir de. Maddeciysem bilimlerin sunduğu bilgileri kullanarak belge ve diğer kalıntılardan olgulara varıp bu olguları çözümlemesi için biliminsanlarına bırakırım. Bu maddeci tarih yaklaşımını, her konuda hayranlıklarını dile getirdikleri "Avrupa"da kazandık.

Uzayacak ama tarihsel olgulardan gördüklerimi -pek Avrupalı görünmesem de- tarihsel maddeci bir yaklaşımla biraz yazayım dedim.

Eski Yahudilik

Düzenli işleyen dünya ticaret yollarının tarihi, millattan önce ve tam entegrasyonuna bakıyorsam Antik Yunandan sonra başlar. Ondan önceleri de bölümsel olarak bulunur. Karadeniz ve İngiltere'yi de dahil ederek Akdeniz ticareti, birbirine bağlı deniz ticaret yolları ağı olarak MÖ. sekizinci yüzyılda oluşmuştu. Millattan önceki yüzyılda ise Çin ve Hindistan'dan Doğu Akdeniz'e uzanan kara ticaret yolları üzerindeki ticaret entegre olup düzenli hale gelmişti. Böylece Avrupasıyla, Asyasıyla, Kuzey Afrikasıyla eski dünyayı kapsayan bir ticaret ağı oluşmuş oluyordu. Bu ticaret ağının her kritik noktasında Yahudilere rastlanıyordu ve nerede bir zenginlik yoğunlaşması varsa orada Yahudi yoğunluğu da artıyordu.

Yahudi deyince hemen ırk ya da din anlaşılıyor. İkisi de burada beni ilgilendirmiyor. Zaman içinde Yahudilerin bir yandan dinleri sürekli değişirken diğer yandan ırksal özellikleri gittikçe karışıklaştı. Onları ayırt eden, doğal olmayan ortak bir takvime göre yaşamaları oldu. Bu takvim bir yandan bildiğimiz yıllık takvimdi, bir yandan da ömürlük takvimdi. Yıllık takvimde yıl başı gibi her yıl yinelenen dönüm noktaları ve oruç tutulan günlerde olduğu gibi

her yıl yinelen dönemler vardı. Ömürlük takvimde de benzer biçimde dönüm noktaları ve dönemler vardı; belli bir zamanda sünnet olunmasında, belli bir yaşta ergenliğe geçilmesinde olduğu gibi. Yahudilerin dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar dikkate aldıkları böyle bir takvim vardı. Holokost'ta olduğu gibi yıllık takvime zamanla eklemeler yapıldığı gibi gelişen koşullara göre ömürlük takvimde de değişiklikler yapıldı. Anladığım kadarıyla senkronize biçimde yaşayıp örgütlü zorlama olmaksızın zamanla birlikteliklerini sağladılar. İşte beni bu ilgilendiriyor.

Dünyanın, daha doğrusu ticaret ağının her yerine dağılmış senkronize yaşayan insanların varlığı, ticaret akımlarına eşlik eden mali akımların düzenli işlemesinde bir vücuttaki dolaşım düzenine benzer bir olanak sağladı. Bu bakımdan ticaret, finans ve o insanlarımız birlikte gelişip serpildiler. Çin'in ipek tekelinin kırılması, Doğu'dan Batı'ya Türk/Moğol akınları, hatta Arı Burnu'ndan geçen, kara ticaret yollarına alternatif bir deniz ticaret yolunun kurulması, dolaşım düzenin sağlamlığı sayesinde binlerce yıllık ticaret akımları etrafında örgülenmiş ilişkileri altüst edemedi. Ama Latin Amerika'dan gelen kıymetli madenler, bildik dünyanın zenginlik yapısını geriye dönüşü imkansız biçimde değiştirdi. Yahudilerin sürekli saldırı altında olduğu İspanya ve Kuzey Avrupa'nın zenginlikteki payı orantısız arttı.

İspanya'da müslümanların yönetimi bittikten sonra Yahudiler için zorlu bir dönem başladı. Sonunda yahudilik yasaklandı. Büyük bir bölümü İspanya'yı terk etti. Kalanlarınsa bir bölümü, dışarıdan bakıldığında dinsel kuralları katı biçimde uygulayan Katolik Hristiyan olarak görünürken kendi içlerinde Yahudiliği sürdürdü ve Yahudiliğin serbest olduğu koşullarda Yahudiliklerini açığa çıkardı. Bunlara "konverso" denildi.

Karadeniz'den Avrupa'nın içlerine uzanan ticaret yolu ve buradan dallanan ticaret yolları ağı, ana ticaret yolu değil, yan yoldu. Kürk, tuz, vesaireye dayalı bu ticaret yolundaki ticaret de zenginlik de pek hacimli değildi. Doğa ve iklim koşulları ana ticaret yolundan farklı olduğu gibi burada ağırlıklı olarak germenik insanlar yaşıyordu. Buralarda yaşayan Yahudiler, Aşkenazdı. Aşkenazların kullandıkları dil de germenik bir dil olan Yidiş'ti. Doğa,

iklim, çevredeki topluluklar, dil bakımından oldukça farklı koşullarda yaşayan bu Yahudiler, diğer Yahudilerden bir çok bakımdan farklılaştı.

Atlantik okyanusunun aşılmasından sonra oluşan koşullarda, Kuzey Atlantik merkezli olarak gelişen zenginlik, ticaret ve finansın eski ticaret yollarındaki zenginlik, ticaret ve finans entegrasyonu mümkün olmadı. Gelişmeler, ondokuzuncu yüzyılda dünya çapındaki sermaye birikimiyle ilgili ilişkileri altüst edici boyutlara ulaştı. Bu durum Yahudiliğe de yansdı.

Zenginliğin değişimi

Eskiden haritada Dünya bir yüzey olarak gösterilebiliyordu. Asya, Avrupa ve Kuzey Afrika'yı kapsıyordu. En batısı, en doğusu vardı. İnsan, eser ve fikir akışlarının binlerce yıllık çevrimsel sürekliliği, göçler, savaşlar ve ticaretle birleşmiş bu coğrafyanın bütünlüğünü çığnena çığnena oluşmuş patikaya benzer biçimde sağlamıştı. Okyanusların aşılıp insanlar ve mallar bunların üzerinde akmaya başladıktan sonra yüzeysel harita, üzerinde Dünyayı göstermek için yetersiz kaldı. Dünya haritası artık küresel olmak zorundaydı.

Dünya haritalarının küresel olması gerektiği, 16. yüzyılda ortaya çıktı, 17. yüzyıla girildiğinde ilgili herkesin kafasına dank etmişti. Değişen yalnızca harita olsa yine de sorun köklü değişiklik olmadan, yeni bölgeler Eski Dünya'ya çevre olarak eklenilerek aşılabılırdi. Yeni Dünya'nın bulunmasını izleyen yüzyıllarda Yeni Dünya'dan Avrupa'ya olağanüstü miktarda değerli maden akışı oldu. Bu, o zamanlara kadar bildik dünyanın bu fakir bölgesinde, geri kalan dünyadaki zenginliğin çok üzerinde, eski yöntemlerle hızlı biçimde soğurulması mümkün olmayan bir zenginliğin oluşmasına neden oldu. Oluşan zenginlik ve keşfedilen yerlerden akmaya başlayan işlenmiş ve işlenmemiş mallar, giderek artan miktarda nüfusun artan bir yoğunlukla kentlerde toplanmasını sağladı. Buna hızlı bir üretkenlik artışı eşlik etti. Böylece zenginlik toplulukta farklı birşeylere karşılık gelmeye başladı ki zenginliğin ne olduğunun değişimi, yeni kara parçalarının eskilerine temelde eski ilişki kalıplarıyla bağlanmasının ötesine geçilip yeni bir çağa girilmesine neden oldu.

Küreselleşme öncesinde bildik dünyada binlerce yılda oluşmuş bir değerli maden ve taş

stoku vardı. Bu stoka eklemeler marjinaldi ve genel durumu etkilemiyordu. Değerli maden, taş ve nadir ürünlerle yapılmış eşyalara sahip olmak güç göstergesiydi Savaşta ganimet, barışta hediye ya da haraç olarak el değiştiriyorlardı. Artı ürün, tarımsal etkinlikle oluşuyor, sermayecilik dışı yöntemlerle ele geçiriliyor ve bu artı ürünle bir yandan doğrudan tarımsal üretimde çalışanlar üzerinde etkili olan diğer yandan egemenler arasındaki zenginliği paylaşma savaşımında kullanılan savaşçı bir kadro oluşturuluyordu. Zenginlik böyle bir şeydi.

Egemenler ve tarımda çalışan köylüler birbirine bağlıydı. Birbirine bağlı olan egemenlerin ve çalışanların dışında insanlar da bulunuyordu ve küçük boyutlu zanaat, tefecilik ve ticaret yapıyordu. Ama bu etkinlikler topluluğun varlığı ve temel işleyişi bakımından taliydiler. Asıl sermaye birikimi, egemenlerin borçlandırılması ve nihai tüketicisi egemenler olan nadir malların bölgeler ve kıtalar arası ticaretinde gerçekleşiyordu.

19. yüzyıla girildiğinde zenginliğin ne olduğu ve sermaye birikiminin koşulları kökten değişmeye başlamış ve geri dönülmez bir aşamaya gelmişti. Das Kapital, bu zenginliğin betimlenmesiyle başlar: “Kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumların zenginliği, ‘muazzam bir meta yığını’ olarak görünür; bunun basit biçimi tek bir metadır.” (Karl Marx, Kapital, Almancadan çevirenler Mehmet Selik ve Nail Satlıgan, İstanbul: [Yordam Kitap](#), 2010, sayfa 49) Eskiden zenginlik krallar gibi yaşamakken, padişah, imparator, şah, kral, kraliçe, şehzade, prens, prenses, ağa, bey, baron, lord ve benzerleri çeşit çeşit ünvana bürünüp yaşadıkları bölgelerde egemenliğini sürdürmekken artık zenginliğin göstergesi, mal mülk sahipliği, firma sahipliği oluyordu.

Tarım, sağladığı artı ürün fazlalaştıkça önemini yitirdi. Kentlerdeki üretim değerleşti ve zenginliğin oluşup korunmasında ağırlık kazandı. Zenginlik, kentlerde insanların mal ve hizmet üretiminde çalışması, bunları tüketmesi ve borçlanmasıyla oluşmaya başladı. Zenginliği elde etmenin yolu, daha fazla nüfusu çalıştırıp daha fazla ürünün mal ve hizmet olarak piyasadan alınmasını sağlamaktan geçer duruma geldi. Sermaye birikimi, eskiden seçkinlere nadide ürün satmak ve bunların savaşlarının finansmanını sağlamakla olurken

artık sıradan kentli insanın alacağı daha fazla, daha çeşitli mal ve hizmet üretimini örgütlemeye dayanır oldu. Sermayenin işleyişinde sermayedarın asıl muhatabı kral olmaktan çıkıp toplum ve buna karşılık gelen temsili sıradan kentli insan olmaya başladı.

Nüfusun ve yoğunluğunun hızla artması, hızlı kentleşme olarak zuhur etti. Sonuç olarak insanın gündelik kullanımına yönelik imalat ve hizmetlerdeki çalışmadan sermaye süreçleriyle doğrudan soğurulan artı değer, zenginliğin başlıca kaynağı oldu.

Sigortacılığıyla, hisse senedi ve türev piyasalarıyla, bankacılığıyla finansal sektör, daha önce karşılık geldiği tefecilikten ve bankerlikten farklılaştı. Rekabetçi koşullarda kârın sifıra doğru eğilim göstermesinden dolayı olağanüstü artı değer ancak az sayıda sektörde tek el ya da oligopole yol açan piyasa gücü sayesinde soğurulabildi; finansal sektör, bu bakımdan da iktisadi ilişkilerde ayrıcalıklı duruma geldi.

Emansipasyon

Yahudiliğin gelişimini irdelerken Yahudiliğin tarihin akışını belirlemediğini, aksine tarihin akışının Yahudiliği belirlediğini hiç gözden kaçırmamam gerekir. Yahudilerin görünüşlerindeki abartı, tek tek öznel varlık ve etkilerinin görünüşüne de fazlasıyla yansır. Başarı ve başarısızlıkları, sevinç ve üzüntüleri, haz ve acıları abartılı olarak sergilenir; bu durum da, dikkat etmezsem -fiilen atomikleşip tamamen etkisizleşmiş olan- bireylerin belirleyici olduğu yanılığısına düşebilirim.

Aynı kapıya çıkacak ikinci bir yanılığ da, nüfusa oranları genellikle ihmal edilebilecek derecede az olan bu insanların diğer insanları ihmal edecek denli öne çıkarılmasıdır. Özellikle sermaye süreçlerinin gelişip işlemesinde kaçınılmaz oldukları yanılığısına kolaylıkla düşebilirim; halbuki Yahudilik olmasa onun yerini dolduracak başka bir şey olur ve tarih akıp gider. Yahudiler, durumu belirleyici olmaktan çok, durumu yansıtıcıdır. Yahudi oldukları için onlara hayran olmak, onları kıskanmak ya da onlardan nefret etmek, yersizdir. Yahudileri çoğaltma çabası da yok etme çabası da beyhudedir; çoğalmaları halinde nitelik değiştirirler, azalmaları halinde acılı bir geçiş döneminden sonra ya kendileri yerlerine dönerler ya başkaları yerlerine geçer.

Kalıntılarından anlaşıldığı kadarıyla Hitit kentlerinde Asurluların yaşadığı bölümler bulunur ve Asur kentleriyle ticari bağlantıları sağlardı. Muhtemelen ilk kentlerde bile, kente ait olmayan özgür insanlar bulunurdu. Bunlar ticari ve toplumsal ilişkilere girseler bile, kent yönetimine katılamaz, olağan kent içi tahakküm ilişkilerinde ne yöneten ne de tabi olarak yer alırlardı. Yahudilerin, on dokuzuncu yüzyıla kadarki varlıkları, sıradan kentsel yaşama dahil olmadan yalıtılmış kent bölümlerinde kendi geleneklerine göre yaşamak biçimindeydi. Kentin sakinleriyle ilişkilerini ticari ve finansal konularda yürütürlerdi. Hitit kentlerindeki Asur kolonilerinden farklı olarak ait oldukları bir kent bulunmazdı. Kentin dağılmış olduğu Avrupa'da ise varlıkları buna paralellik arz ederdi. Bu varlık biçimleri, küreselleşme öncesindeki zenginlik tarzı ve sermaye süreçleriyle uyumluydu; asıl muhatapları egemenlerdi.

Sermaye birikiminin temel kaynağı egemenler arası ilişki olmaktan çıkıp, kentsel toplum ve kentsel toplumdaki temsili sıradan kentsel insan olunca Yahudilerin daha önceki yalıtılmış, içine kapalı özgür yaşamları, işlevini yitirdi. Özgürlük de artık biçim değiştirmişti ve temsili sıradan kentsel insanın niteliği olmuştu. Bu özgürlük, tam etkisizlik ve tahakküm altına girmeye de karşılık geliyordu. Hem zenginliğin, hem de özgürlüğün ne olduğunun hızla değiştiği bu dönemde Yahudilik de değişme eğilimi göstermeye başladı. Yahudilikteki bu değişim gereksinimine Yahudi Sorunu, değişimin uygulanmasına da Yahudi Emansipasyonu dendi. Yahudi Sorunu ve Yahudi Emansipasyonu, on dokuzuncu yüzyılda Avrupa'da yoğun biçimde tartışılıp uygulandı.

Vom armen B.B.

Ich, Bertolt Brecht, bin aus den schwarzen Wäldern.
Meine Mutter trug mich in die Städte hinein
Als ich in ihrem Leib lag. Und die Kälte der Wälder
Wird in mir bis zu meinem Absterben sein.

In der Asphaltstadt bin ich daheim. Von allem Anfang
Versehen mit jedem Sterbsakrament:
Mit Zeitungen. Und Tabak. Und Branntwein.
Mißtrauisch und faul und zufrieden am End.

Ich bin zu den Leuten freundlich. Ich setze
Einen steifen Hut auf nach ihrem Brauch.
Ich sage: es sind ganz besonders riechende Tiere
Und ich sage: Es macht nichts, ich bin es auch.

In meine leeren Schaukelstühle vormittags
setze ich mir mitunter ein paar Frauen
Und ich betrachte sie sorglos und sage ihnen:
In mir habt ihr einen, auf den könnt ihr nicht
bauen.

Gegen Abend versammle ich um mich Männer
Wir reden uns da mit "Gentlemen" an.
Sie haben ihre Füße auf meinen Tischen
Und sagen: Es wird besser mit uns. Und ich
Frage nicht: Wann?

Gegen Morgen in der grauen Frühe pissen die Tannen
Und ihr Ungeziefer, die Vögel fängt an zu schrein.
Um die Stunde trink ich mein Glas in der Stadt aus
Und schmeiße

Den Tabakstummel weg und schlafe beunruhigt ein.

Wir sind gesessen, ein leichtes Geschlechte
In Häusern, die für unzerstörbare galten
(So haben wir gebaut die langen Gehäuse des Eilands
Manhattan
Und die dünnen Antennen, die das atlantische Meer
unterhalten).

Von diesen Städten wird bleiben: der durch sie
Hindurchging, der Wind!
Fröhlich machet das Haus den Esser: Er leert es.
Wir wissen, daß wir Vorläufige sind
Und nach uns wird kommen: nichts Nennenswertes.

Bei den Erdbeben, die kommen werden, werde ich
hoffentlich
Meine Virginia nicht ausgehen lassen durch
Bitterkeit
Ich, Bertolt Brecht, in die Asphaltstädte
verschlagen
Aus den schwarzen Wäldern in meiner Mutter in früher
Zeit.

Kuzey Avrupa, az güneş alır; karanlık ve soğuktur. Aşkenazlar bu ortamda bulunan ve bu

ortama uyum sağlamaya çalışan Yahudilerdir. Konversolar ise güneyde olmalarına karşın, toplumsal ve kültürel olarak bu güneşsizliğe özdeş olan engizisyon döneminde Katolik Hristiyanların hakimiyetindeki bölgelerden çıkmışlardır. Aşkenazlar coğrafi olarak, Konversolar çağ bakımından sıra dışıdır, dünyanın geneliyle alakasızdır. Yahudilerin kanımca talihsizliği, emansipasyon döneminde zenginlik ve sermaye yoğunlaşmasının bölgesel özelliği dolayısıyla Aşkenaz ve Konversoların baskın bir konumda olmalarıdır. Yahudiliğin emansipasyonu izleyen gelişimi, dünyayla ve çağla bu uyumsuz dönüşümün getirdiği ağır acılar ve huzursuzluk içinde olmuştur ve olmayı sürdürüyor. Bertolt Brecht, durumu böyle değerlendirmese bile, hissedip şiirsel olarak çok güzel ifade etmiş.

Seçkinlerin, egemenlerin duygu, düşünme ve davranışında temellenen değer, artık sıradan insanların duygu, düşünme ve davranışında temellenir. Değer oluşumunda etkilenmeye çalışılan eskiden seçkinlerin, egemenlerin duygu, düşünme ve davranışiyken artık sıradan insanların duygu, düşünme ve davranışındır. Yaşamları büyük ölçüde sermaye süreçlerine bağlı olan Yahudilerin, buna uyum sağlaması gerekir. Yalıtılmış, içine kapalı yaşamı terk edip günlük yaşamın her evresinde sıradan kentli insanlarla birlikte, onlar gibi yaşamaya başlamaları, uyum sağlamak için gereklidir. Emansipasyonla yaşama geçirilmeye çalışılan bu durumdur. Emansipasyon, Yahudilerin yaşamlarının sıradanlaşmasıdır.

Dünyada yaygın biçimde ama seyrek olarak yaşarken senkronizasyon gerekli ve yeterliydi. Ancak kentlerde yoğun biçimde diğer insanlarla birlikte yaşarken sürtüşmelerin yol açtığı gerilimler ancak herkes yerini bildiğinde yani koordinasyonla sağlanır. Yahudi yıllık ve ömürlük takvimi gibi ama Yahudiliğe özel olmayan bir takvimin gelişmesi, Yahudi olsun olmasın herkesi kapsayan bir senkronizasyonun yolunu zaten açmıştı. Böylece senkronize olmak ayırt edici bir özellik olarak geri plana düşerken örgütlenip örgüt zoruyla birliktelik, yani koordinasyon, farklılaşmak için ön plana çıktı. Emansipasyonun birinci özelliği, senkronizasyondan koordinasyona geçiştir.

İnsanla belli bir madde arasındaki ilişki biçimindeki mülkiyet ve insanla belli bir süreç arasındaki ilişki biçimindeki hak doğal değildir; doğal olarak birer hayaldir. Mülkiyet ve

hakkın gerçekleşebilmesi için insanın nesneleşmesi, bireyleşmesi ve doğal zorunluluğu taklit eden meşru zorlama gerekir. Hem bireyleşme hem de meşru zorlama, kentlerde üzerinde zımnen ya da açık açık anlaşılabilir kurallarla gerçekleşir. Yalnız kentlerin içinde değil, kentler arasındaki alanlarda mülkiyet ve hakkın gerçeklik kazanması, kentten -çok kentli bir bölgede hüküm süren örgüt devlet olan- ulusa geçişi gerektirir. Baskın zenginlik tarzı seçkinlerin egemenliğinden sahip olunan mülkiyete geçerken uluslar da belirdi.

Ulusların belirmesi, ulusun üyesi olanları, başta hukuk olmak üzere her alanda dilin tekleşmesine ve bilgilerin aynılaşmasına zorladı. Bu da asimilasyonu beraberinde getirdi. Ulusu ulus yapan ilişkilerden tek tek insanların günlük yaşamlarının ulus olma bakımından önemsiz ayrıntılarına doğru gidildiğinde bu kendiliğinden asimilasyonun gerekliliği azalırken kendi için ulusluk ülküsü asimilasyonu ulustaki tüm insanların her ilişkisini kapsayacak biçimdeki zorlama olarak sapkın ulusçuluğa yol açtı. Bir ulusun bölgesi içinde sapkın zorlama asimilasyona uygun olmayan topluluklar, azınlık olarak ortaya çıktı ve sorunlaşıp sapkın ulusçuluğun içerideki hedefi haline geldi. Yahudilerin önemli bir bölümü, azınlık olmak yerine ulusun bir parçası olmaya yöneldiler, buldukları ulusun ulusçusu oldular. Emansipasyonun ikinci özelliği, Yahudilerin uluslaşması, giderek uluslaşmasıdır.

Yahudilerin uluslaşması, her zaman içinde yaşadıkları çağ ve toplulukla uyumlu sonuç vermedi. Bir yandan sapkın ulusçuların onları ortadan kaldırılması gereken azınlıklar olarak algılamalarını engellemedi, hala engellemez. Diğer yandan kendi içlerinde kendilerine ait bir bölgede kendi uluslarını kurma arzusu ortaya çıktı, hala bu arzu vardır. Uluslaşma, Yahudileri ne siyonist sapkınlıktan ne de antisemitik sapkınlıklardan kurtardı. Her ikisi de, bazen neredeyse tamamen yok oluyormuş gibi oldukları anda bile tekrar depreşip yoğun çatışmalara yol açtı. Emansipasyonun üçüncü özelliği, uyum değil çatışma doğurmuş olmasıdır.

Küreselleşme beraberinde bir de, dünya çapında her çeşit dilden, ırktan, kültürden, coğrafyadan insanın senkronize olup uyumlu yaşama olanağının bulunduğu fark

edilmesini getirdi. Ulusların ve ulusal devletlerin varlığında dünya çapında senkronizasyonun yolunu açacak olan, ulus içi ve uluslar arası uyuma karşılık gelen sosyalizm, sürekli saldırılara açık biçimde ulusallaşma ve siyonizm arasında sıkışmışlığı aşabilen Yahudilerin zeki, dürüst ve ilerici bir bölümü tarafından da benimsendi.

Evet, dönüşüm kaçınılmazdı ama emansipasyon ya da emansipasyonun yaşanan biçimi tek dönüşüm biçimi değildi; hatta şimdiden bakışla ideal dönüşüm biçimi de değildi. Buna bakıp Yahudilerin hata yaptığını ileri sürmem hatadır. Bunu söylersem “Yahudiler” somut hiçbir şeyle örtüşmeyen soyut bir imge olur. Aşkenaz ve konversoların kökenlendikleri coğrafya ve topluluğun dünyadaki ağırlıklarıyla orantısız önem kazanması ve çatışmalara yol açması bakımından emansipasyon çarpık sonuçlar verdi. Ancak dikkatlice bakıldığında bunun 19. yüzyıl sonrası sermaye birikimindeki gelişmelerle paralellik arz ettiği görülür. Soyut bir imge değil yaşayan Yahudilerin eleştirilebileceği nokta, sermaye süreçlerindeki gelişmeleri çok yakından izleyip kendilerini bunlara çok çabuk kaptırmalarıdır.

Kanımca emansipasyon hata değil, bir talihsizliktir. Başka türlü olsaydı ne olurdu? Yaşanmış olandan başka geçmiş yaşanmadı; dolayısıyla bilinemez. Yaşanmamışı ve hiç yaşanmayacağı düşünmek, tartışmak beyhudedir. Tarihsel saptamalar, ancak şimdi ve bundan sonra neler olabileceği ve neler yapılabileceği konusunda daha geniş, net ve isabetli bir anlayışın gelişmesine katkı sağlıyorsa anlamlıdır.

Hariciye

Türkiye, dünyada Türk hariciyesi kurulmadan önce “Türkiye” diye bilinirdi. Türk hariciyesi ile birlikte, “Osmanlı İmparatorluğu” olarak bilinmeye başlayıp yıkıldı ve bir cumhuriyet olarak yeniden “Türkiye” diye bilinmeye başlandı. Tercüme odası olarak başlayan hariciyenin kuruluşu 18. yüzyıl sonuyla 19. yüzyıl başına denk geldi. Türk hariciyesinin kökü yoktur; taklitçidir ve cehaletini bilgelik sanır. Hariciyenin köksüzlüğü ve bilgelik dediğinin temelsizliğini anlayabilmem için biraz daha geriye gitmem gerekir.

Roma İmparatorluğunda çok sayıda hanedanlık değişimi oldu. Bunun yanı sıra, bir kez din

değişti. Aslında başka din değiştirme girişimleri olsa da çok tanrılı eski Roma dininden Hristiyanlığa geçiş sonuç verdi. Din değişiminin yanı sıra bir kere de payitaht değişti. Payitaht Roma'dan İstanbul'a taşındı. Roma kenti, kuzeyli germen akınlarına boyun eğdi ve buradaki son Roma İmparatorluğu kırıntıları da dağıldı. Müslüman Türklerin İstanbul'da Roma İmparatorunun tahtına çıkmasını, bir istiladan çok Roma İmparatorluğunda bilmem kaçınıcı hanedanlık değişimi ve ikinci din değişimi olarak değerlendirebilirim. Roma dönemindeki konum, ilişkiler ve günlük yaşamda temelde köklü bir değişim olmadı. İstanbul ve tüm eski Roma İmparatorluğundaki alanda eski ahali, günlük yaşamını yeni hanedana göre uyarlamalar yaparak sürdürdü.

Ancak Türkiye'yi salt Roma İmparatorluğunun devamı olarak görmem de yanıltıcı olur. Kuzey Afrika'dan Çin'e kadar uzanan kıtalar arası ana ticaret yolunda Müslümanlık çok kısa bir sürede yayılıp siyaset ve ticarete biçimlendirici oldu. Bunun yanı sıra Türkler Roma İmparatorluğu'na Avrasya'nın kuzeyinde binlerce yıllık varlıklarıyla edindikleri ve Çin'in komşuluğundan başlayan, Acem'de hükümranlıkla süren göçlerinde Asya'dan edindikleri gelişkin kültürel ve uygar öğeleri taşıyarak gelmişlerdi. Müslüman Türklerin Roma İmparatorunun tahtına çıkması, ne istila ne de basit bir hanedanlık değişimiydi. 17. yüzyıla kadar bildik dünyanın tümüyle bağlantılı bir sentezin dünyanın merkezinde kurulmasına karşılık geliyordu.

Her ne kadar, zorba imgesi yerleşik de olsa Osmanlı hanedanı mülkü olan coğrafyada, zorla dayatmalar yapmaktan çok durumu idare ediyordu. Hanedanın tebasıyla bağını Müslüman olmayanlardan devşirilip Müslümanlaştırılmış kullar sağlıyordu. Türk kökenli olmakla birlikte hanedanı Türklerden ayrı düşünmem yerinde olur. Hanedan, kullar, Türkler, Müslüman olmayan topluluklar, Müslüman olup da Türk olmayanlar derken karmaşık kalıplaşmış ilişkiler örgüsü oluşmuştu. İdareyi sağlayan fiili zorbalıktan çok eski koşullarda dengeli olan işte bu ilişkiler örgüsüydü.

17. yüzyıldan itibaren eski biçimde idare çabası kronik biçimde dengesiz olmaya başladı. Hanedanlığın bu tür bir dengeyi arayıp Türkiye'yi mülkü olarak tutmaktan çok payitahtta

“krallar gibi” yaşamayı hedeflediğini düşünmem sonraki gelişmeleri daha kolay anlamamı sağlıyor. Ancak dünyadaki gelişmelere bağlı oluşan dengesizlikler başta kullar olmak üzere, payitahtta yaşayanlara huzursuzluk olarak yansıyor. 17. yüzyıldan sonra Türkiye’de siyaset, hanedan ile -değişim taleplerinin neredeyse tümü gericiliğe yorulup saldırıya uğrayan- payitahtın ahalisi arasında çatışma ve uzlaşmalar olarak zuhur etti.

18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başında, Türkiye’de “Osmanlı İmparatorluğu” denilene varacak ciddi bir kırılma yaşandı. Osmanlı İmparatorluğu o zamana kadarki birikim üzerine kurulmadı. Kullar imha edildi, tarikatlar dağıtıldı, Türkiye’nin başta Anadolu, Balkanlar, Kuzey Afrika ve Arabistan olmak üzere tüm bölgelerindeki yerel ilişkiler alt üst edildi. Suriye’de hahambaşı, İstanbul’da patrik asıldı. Bizzat hanedanlıktan kaynaklanan saldırılarla kalıplaşmış ilişkiler parçalanmaya çalışıldı. Gereksiz ve uygunsuz yeniden biçimlendirmelere gidildi. Türk hariciyesi bu süreçte Tercüme Odası olarak kuruldu. “Avrupalı” biçimde kurulan, ne Türkiye’deki ne de Avrupa’daki birikime dayanan, “Avrupa”dan yapılan yalan yanlış çevirilerle kurulan bu hariciye, sonraki gelişiminde Türkiye’yi Avrupa’nın bilinç ve bilinçaltına göre uygunsuz biçimlendirme girişimlerinin aletine dönüştü. 19. yüzyıl boyunca, Türkiye’nin tüm birikimi sıfırlanırken hariciyemiz başarılı gelişimini sürdürdü.

Türkiye’nin talihsizliği, idari değişimle var olan birikimin çağın koşullarına uyumlu hale gelmesininin sağlanması yerine hariciyecilerin belirleyici olduğu halkı biçimlendirme girişimlerinin baskın olmasıdır. Burada tek tek hariciyecileri suçlamak doğru olmaz. Tanıdıklarımın çoğu sevdiğim ve istisnasız hepsi saygı duyduğum insanlardır. Bu hariciyecileri, Dışişleri’yle özdeşleştirmem de yanlış olur. 1970’lerde dünya çapında uğradıkları saldırılar, tam aksini gösterdi. Sorun, bir bütün olarak dışarıda ve içeride diplomatı, ithalatçısı, ihracatçısı, iş adamı, turizmci, siyasetçi, askeri, habercisi, düşünürü, idari elemanları ve benzerleriyle birbirine örgülenmiş kökü ve birikimi uyduruk konum ve ilişkilerde yatıyor.

Sözün özü

Sıfıra üçtekilerin sergiledikleri konusunda yazılacaklar var elbette. Kendilerine saygı

duyuyorum; düşündüklerimi yazmayayım. Saygınlığa sığmayacak ifade ve davranışları, asli olan saygın varlıklarının yanında talidir diye düşünüyüm en iyisi.

Hasta iyileşir. Ne kuşlar ne uçuşları korkunçtur. Hepsi harikuladeler, yaşam gibi.